

В. Т. ЛАГНО

ПРИКОРДОННЕ ТА ТРАНСКОРДОННЕ СПІВРОБІТНИЦТВО В РЕГІОНАЛЬНОМУ РОЗВИТКУ

Визначено місце прикордонного та транскордонного співробітництва в регіональному розвитку.

Ключові слова: прикордонне співробітництво, транскордонне співробітництво, регіональний розвиток.

The article defines the place of cross-border and cross-border cooperation in regional development.

Ключові слова: cross-border cooperation, cross-border cooperation, regional development.

Дослідження основних чинників розвитку транскордонного співробітництва українських регіонів доцільно розпочати з виявлення тих закономірностей, які впливають на транскордонну співпрацю між Україною та сусідніми державами Європи на сучасному етапі європейської інтеграції нашої держави. Насамперед, йдеться про глобалізацію усіх сфер суспільно-економічного життя, яка відображається і на вирівнюванні відмінностей між прикордонними регіонами сусідніх держав у зв'язку з підвищенням мобільності робочої сили та уніфікацією економічних порядків, включаючи особливості нормативно-правового забезпечення зовнішньоекономічної діяльності підприємницьких структур. По-друге, важливого значення для розвитку транскордонного співробітництва набуває сучасна регіональна політика ЄС, яка опирається на систему децентралізації влади, стимулюючи, тим самим, міжнародне співробітництво регіонів, насамперед у транскордонному форматі. По-третє, розширення ЄС на Схід спричиняє зміни формату транскордонного співробітництва між Україною і сусідніми країнами Східної Європи з одночасною трансформацією основної місії такого співробітництва: від налагодження добросусідських відносин і стирання суспільно-культурних відмінностей – до вирівнювання стандартів соціально-економічного розвитку та нівелювання негативного впливу наявності кордону між ЄС та його сусідами.

Питання місця прикордонного та транскордонного співробітництва в регіональному розвитку висвітлювались у працях таких учених: З. Петренко, Н. Луцишин, П. Беленький, М. Максимчук, О. Хомра, М. Долішній, І. Шовкун та ін.

Метою роботи є обґрунтування підходів щодо визначення розмірів і просторових меж прикордонних територій, а також уточнення поняття “інноваційно-орієнтований розвиток прикордонного співробітництва”.

Місце прикордонного та транскордонного співробітництва в регіональному розвитку визначає сучасна парадигма регіонального розвитку, яка орієнтована на максимально можливе врахування інтересів територіальних співтовариств, взаємну координацію управлінської діяльності центральних і місцевих влад з наданням певної відповідальної самостійності місцевим органам влади в вирішенні завдань розвитку їх регіонів. У цьому контексті міжнародне співробітництво регіонів у всіх його формах покликане активізувати процеси регіонального розвитку за рахунок повнішого та ефективнішого використання потенціалів співпрацюючих сторін.

Усе це обумовлює специфічну функціональну роль порубіжних регіонів у системі світогосподарських відносин й багатогранність проблеми взаємин прикордонних регіонів, вимагаючи застосування комплексного підходу в її дослідженні.

Транскордонне співробітництво може здійснюватися в межах повноважень відповідних суб'єктів в економічній, соціальній, науково-технічній, культурно-освітній, екологічній та інших сферах.

Прикордонне економічне співробітництво є невід'ємною складовою сучасного транскордонного економічного співробітництва. У політико-економічному плані воно являє собою специфічний прояв міжнародного поділу праці між територіально сусідніми адміністративними одиницями двох або декількох країн, який зумовлений загальним характером міждержавних відносин, а також економічними, історичними, соціальними та національними особливостями взаємозв'язку даних регіонів [5, с. 10–11].

Економічна сфера прикордонного співробітництва представлена системою міжрегіональних зв'язків, що за характером прояву можуть бути умовно поділені на виключно економічні (зовнішньоторговельні, виробничо-коопераційні, фінансово-інвестиційні) та комбіновані, тобто такі, що формуються в зоні перетину декількох сфер прикордонного співробітництва (соціально-економічні, науково-технічні та природоохоронні (або екологічні)). Аналіз практики прикордонного економічного співробітництва дозволяє стверджувати, що застосування основних його форм вимагає, як правило, взаємоузгодженого поєднання можливостей декількох видів зв'язків прикордонних регіонів.

Найбільший акцент при дослідженні проблематики прикордонного співробітництва традиційно робиться на розвитку таких форм співпраці, як прикордонна торгівля і співробітництво в галузі прикордонної інфраструктури [3, с. 51]. Зауважимо, що в сучасних умовах, коли перспективи економічного розвитку на будь-якому рівні світової економіки в значній мірі залежать від відповідності наявної системи господарювання передовим досягненням НТП, значно зросло значення активізації науково-технічного прикордонного співробітництва та спільної інноваційної діяльності.

Спільна інноваційна діяльність у межах прикордонного співробітництва є проявом науково-виробничої кооперації, покликаної забезпечувати спільне

створення, упровадження, виробництво, реалізацію та технічне обслуговування продукції. Вона передбачає об'єднання науково-технічного, фінансового, виробничого і трудового потенціалів прикордонних регіонів у пошуку та комерціалізації нових знань у сфері науки і техніки через формування системи міжфірмових науково-технічних зв'язків. При цьому кожна зі сторін міжрегіональної співпраці отримує можливість звузити коло проблем, що досліджуються, за рахунок чого підвищується рівень їх опрацювання, знижуються питомі витрати на одиницю корисного ефекту.

Прикордонне співробітництво супроводжується формуванням специфічних просторових зон, для означення яких досить широко використовується термін “транскордонний регіон” (ТКР). При цьому в більшості випадків вітчизняними науковцями транскордонний регіон трактується як сукупність адміністративно-територіальних утворень, які в історичному минулому знаходилися під спільним політико-економічним управлінням і мають вигідні умови для розвитку транскордонного співробітництва.

Вагомою складовою досліджуваного термінологічного словосполучення є поняття “регіон” (від латинського “regio” - країна, край, область). Статутом Комітету Місцевих і Регіональних Влад Європи, що був прийнятий у 1994 р., регіон тлумачиться як “...територія, що являє собою очевидну спільність, де є спадкоємність і чие населення розділяє певні спільні цінності, а також прагне зберігати ... свою самобутність з метою стимулювання культурного, економічного і соціального прогресу” [1; 7]. Тобто транскордонний регіон є просторовою системою, на яких проживають спільноти людей, тісно пов'язані різнобічними стосунками, обумовленими ідентичними соціально-економічними, соціально-культурними, політичними тощо проблемами, але розділені кордоном.

З метою впорядкування та окреслення специфіки проблематики міжнародних міжрегіональних взаємин прийнято розрізняти категорії “транскордонний регіон” та “функціональний регіон”.

Під функціональним регіоном традиційно розуміється певна просторова територія, що являє собою сильно інтегровані структури, які функціонують на засадах саморегуляції. Вона характеризується такими основними рисами: 1) є системою, сформованою зі сукупності центрів мережі поселень, 2) її внутрішня структура організована довкола одного домінуючого центру розвитку (осередку мережі поселень), тобто характеризується високим рівнем моноцентричності, що позитивно впливає на ступінь її інтеграції та динаміку внутрішніх змін; 3) є системою відкритою для переміщення людей, благ, інформації та енергії; що зумовлює необхідність гнучкого адаптаційного реагування на зміни зовнішнього середовища.

На противагу функціональному транскордонний регіон характеризується тим, що він є не тільки сукупністю кількох фрагментів просторових соціально-економічних систем сусідніх країн, а й частиною глобальної соціально-

економічної територіальної системи. Кожна з його складових є системою, побудованою на принципах функціонального регіону. Оскільки транскордонний регіон – це система, складена з різних соціально-економічних підсистем, то спосіб організації його структури є комбінацією способів, на яких організовані відповідні складові. Структура транскордонного регіону має поліцентричний характер. Вона організована не тільки навколо домінуючих осередків мережі поселень (центрів розвитку), але і різних територіальних підсистем, що входять до складу транскордонного регіону. Кожна з них має власний рівень щільності своєї соціально-економічної організації. Оскільки ступінь інтегрованості компонентів транскордонного регіону суттєво коливається, різною є відкритість підсистем кожної мезорегіональної системи для міжрегіональних обмінних операцій. Різний ступінь відкритості обумовлює відмінності в рівні гнучкості організаційної структури підсистем транскордонного регіону, здатності пристосовуватися до зміни умов середовища. Ступінь регіональної інтеграції транскордонного регіону порівняно з функціональним є нижчим через поліцентричність. Це призводить до того, що зміни у структурі транскордонного регіону відбуваються повільніше і необов'язково охоплюють всю систему [3, с. 22].

З огляду на нашу інтерпретацію транскордонного співробітництва, до складу транскордонного регіону можуть входити й регіони відповідних країн, що не є прилеглими до кордону. Це підтверджує наявна світова, зокрема європейська, практика налагодження транскордонної співпраці.

За умови обмеження сфери прикордонної взаємодії виключно прилеглими до кордону територіями існує необхідність уведення відповідного поняття для означення просторової локалізації саме прикордонного співробітництва у складі транскордонного.

Транскордонне співробітництво становить одну з форм інтеграційної взаємодії регіонів суміжних держав через коопераційні, виробничі та інші зв'язки окремих господарюючих суб'єктів, тому поняття транскордонного регіону передбачає активізацію інтеграційних процесів на міжрегіональному рівні та не потребує додаткового підкреслення досягнення певної соціально-економічної, хронологічної та просторової цілісності.

На нашу думку, з цією метою доцільно застосовувати термін “прикордонний мезорегіон”, який можна визначити як локалізовану в прикордонні просторову концентрацію інтенсивних міжрегіональних взаємин з найвищою щільністю соціально-економічних контактів між територіальними громадами суміжних прикордонних регіонів сусідніх країн в особі юридичних та фізичних осіб, громадських організацій.

Ефективність функціонування будь-якого міжрегіонального утворення в значній мірі обумовлена доцільністю включення різних територіальних елементів до його складу. Адміністративно-територіальні одиниці, прилеглі до кордону часто є несумірними в сусідніх державах за площею, етнічним складом та рівнем економічного та культурного розвитку.

Залежно від цілей конкретного наукового дослідження в існуючій практиці застосовуються різні підходи до визначення розмірів і просторових меж прикордонних територій, узагальнюючий аналіз яких дозволяє виділити такі їх види [4, с. 15–16]:

1) чисельний підхід – до прикордонної території відносять смугу певної ширини з двох боків кордону;

2) територіально-адміністративний підхід – до прикордонної території відносять адміністративно-територіальні утворення, прилеглі до кордону (наприклад, області чи райони);

3) комплексний підхід – певний синтез чисельного та адміністративно-територіального підходів, за яким до прикордонних територій відносять смугу адміністративно-територіальних утворень, до якої входять не тільки безпосередньо прилеглі до кордону, а й “прилеглі до прилеглих” райони з таким розрахунком, щоб межа прикордонної території протилежна до кордону приблизно відтворювала його конфігурацію. Зважаючи на раніше встановлене співвідношення між поняттями прикордонного та транскордонного співробітництва, можна стверджувати, що такий підхід має безпосереднє відношення до транскордонного, а не прикордонного типу провадження міжрегіональних взаємин. Хоча можливим є його застосування й відносно прикордонної співпраці у випадку формування прикордонних мезорегіонів за участю утворень II-го рівня в діючій системі адміністративно-територіального поділу країни – районів.

Своєрідна концепція, що обґрунтовує обмеження простору прикордонного співробітництва саме територією прикордонних районів країни, наведена в працях О. Хомри. Вибір для аналізу районів, а не областей, дослідник обґрунтовує замиканням в межах районів зв'язків по відтворенню населення [8]. Райони, безпосередньо прилеглі до кордону, мають найбільш деформовану зону життєдіяльності, друга смуга районів має зону менш деформовану. Відповідно в прикордонних районах більш інтенсивно виявляється потреба в існуванні додаткових міжтериторіальних соціально-економічних взаємодій для вирівнювання існуючих диспропорцій розвитку.

Останнім часом поширеною стає думка, що до прикордонних територій слід відносити адміністративно-територіальні утворення першого порядку (області), безпосередньо прилеглі до кордону. Вибір такого варіанту зумовлений низкою переваг у сфері організації та управління процесами міжрегіональної співпраці, зокрема, зручностей при збиранні статистичного матеріалу для проведення досліджень. Крім того, в умовах відносно невеликого розміру країни саме такий підхід сприяє розвитку прикордонного співробітництва як фактору активізації загальнодержавної зовнішньоекономічної діяльності через включення в процес співпраці більш широкого кола територіальних суб'єктів. Так, віднесення до прикордонних територій України 16 з 25 адміністративно-територіальних утворень 1-го порядку забезпечує потенційну зону розвитку прикордонного співробітництва в 62,9 % території держави.

Прикордонна територія являє собою певну територіальну локалізацію, в межах якої процеси соціально-економічного розвитку зазнають впливу наявності кордону – фактору прилеглих до кордону. В аналізі кордонних ефектів соціально-економічного розвитку прикордонних територій важливо враховувати дуалізм дії кордону як роз'єднуючої лінії чи як контактної зони. Сучасна концепція налагодження прикордонних взаємин базується на розгляді кордону як посередницького елементу між різними суспільними групами, який виступає чинником активізації комунікаційних взаємодій. При такому підході, який отримав назву “відкритого кордону”, економічний, культурний і політичний розвиток двох територій, розмежованих кордоном, які є традиційно скутими і уповільненими в їх розвитку, визначається їх здатністю об'єднати свої потенціали для отримання спільного результату.

У розробках науковців Інституту регіональних досліджень НАН України зауважується, що специфіка прикордонних регіонів визначається перетинанням та концентрацією в їх межах провідних тенденцій світового розвитку. Це пояснюються такими моментами: 1) прикордонні регіони забезпечують транскордонний рух товарів в умовах піднесення лібералізації світової торгівлі; 2) прикордонні регіони виконують контактні та бар'єрні функції під тиском динамічно зростаючого транскордонного руху населення у формах міжнародної міграції трудових ресурсів, міжнародного туризму, ділових та освітніх поїздок, що є проявом глобалізації економічних та гуманітарних відносин; 3) утворення регіональних інтеграційних угруповань загострило проблему відсталості прикордонних територій як відбитку минулих етапів господарювання; 4) загальносвітовою тенденцією є правове насичення повноважень місцевих влад, зокрема в галузі здійснення співробітництва з органами влад відповідних територій зарубіжних країн, що безпосередньо проступає саме у прикордонних регіонах [2, с. 52; 6, с. 34].

Таким чином, можна стверджувати, що прикордонне економічне співробітництво є новітньою формою прояву економічних законів, яка сформувалася під впливом перетину різнорівневих і багатовекторних процесів розвитку сучасного світового господарства. Воно характеризує сукупність економічних відносин, зумовлених поділом і спеціалізацією суспільної праці, що виникають на міжрегіональному міжнародному рівні у сфері реалізації соціально-економічних інтересів суміжних прикордонних регіонів сусідніх держав з приводу спільного вирішення проблем соціально-економічного характеру та спільного задоволення існуючих потреб, матеріальних, фінансових, інвестиційних тощо. Для забезпечення участі регіонів країни в зовнішньоекономічній діяльності провідну роль відіграють території, прилегли до кордонів, інтенсифікація взаємозв'язків на прикордонному рівні сприяє активізації міжрегіонального та транскордонного співробітництва, спрямованої на інноваційноорієнтований розвиток.

Таким чином, інноваційно орієнтований розвиток прикордонного співробітництва – це комплексна характеристика динаміки мезорегіональної економічної системи, заснованої на постійному збільшенні реальних обсягів валового регіонального продукту завдяки синергетичному об'єднанню ресурсів

регіонів, що співпрацюють, залученню спільних інтенсивних факторів зростання та розширенню завдяки цьому ринків збуту товарів місцевого виробництва з виходом їх на нові ринки. Тобто, в умовах регіональної економіки інноваційний розвиток є процесом розвитку соціальної, економічної, освітньої, управлінської та інших сфер на базі впровадження якісно нових технічних, технологічних, управлінських тощо рішень. Він повинен мати комплексний характер: крім основного інноваційного процесу – реалізації інноваційних проєктів, передбачати й розвиток системи факторів та умов, необхідних для його здійснення – інноваційного потенціалу. Якісну наповненість інтенсивного зростання забезпечує розвиток науково-технічного потенціалу, формування сучасних технологічних укладів у галузях економіки, витіснення застарілих укладів і підвищення конкурентоспроможності продукції.

Література:

1. *Беленький П. Ю.* Формування та розвиток системи міжрегіонального та транскордонного співробітництва в Україні / П. Ю. Беленький, Н. А. Мікула // *Регіональна економіка*. – 2001. – № 3. – С. 61–73.
2. *Долішній М. І.* Регіональні основи транскордонного співробітництва / М. І. Долішній, П. Ю. Беленький // *Регіональна економіка*. – 1996. – № 1-2. – С. 50–58.
3. *Луцишин Н. П.* Стратегія розвитку євро регіону “Буг” / Н. П. Луцишин, П. В. Луцишин // *Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Транскордонне співробітництво, ринкова інфраструктура та фінансово-інвестиційна діяльність* : зб. наук. пр. ; НАН України ; Ін-т регіон. дослідж. – Львів : Ін-т регіон. дослідж. ; НАН України, 2002. – Вип. VI. – С. 49–62.
4. *Максилічук М. В.* Особливості соціально-економічного розвитку прикордонних територій (на прикладі Львівсько-Жешувського транскордонного регіону) : дис. ... к.е.н. : спец. 08.10.01 “Розміщення продуктивних сил і регіональна економіка” / М. В. Максилічук. – Львів, 1998. – 207 с.
5. *Петренко З.* Прикордонне співробітництво в контексті євроінтеграційного курсу України : дис. ... к.е.н. : спец. 08.05.01 “Світове господарство і міжнародні економічні відносини” / З. Петренко. – К., 2001. – 198 с.
6. Проблеми розвитку інтеграційних процесів у прикордонних регіонах / Є. Сич, В. Савченко, О. Сумін [та ін.] // *Економіка України*. – 1998. 10. – С. 33–41.
7. *Регіональна політика: методологія, методика, практика* / НАН України ; Ін-т регіон. дослідж. ; [відп. ред. акад. НАН України М. І. Долішній]. – Львів : Ін-т регіон. дослідж. НАН України, 2001. – 700 с.
8. *Хомра О. У.* Специфіка відтворення сільського населення прикордонних з Польщею районів України як передумова інтенсифікації взаємозв’язків України і Польщі / О. У. Хомра // *Проблеми співробітництва прикордонних територій України і Польщі*. – К. ; Варшава, 1993. – С. 169–179.
9. *Шовкун І. А.* Деякі аспекти вітчизняної моделі інноваційного розвитку економіки / І. А. Шовкун // *Проблеми науки*. – 2002. – № 9. – С. 8–17.

Надійшла до редколегії 16.10.2012 р.